

Leve de es!

Behoud waar mogelijk, verwijder waar nodig

Beheerders met essen in het terrein zijn volop aan de gang met omvorming. En daar zullen zij de komende jaren mee bezig blijven. Daarbij is het belangrijk om mogelijk resistente essen te laten staan. Vorig jaar is het praktijkadvies essentaksterfte van de VBNE volledig herzien. In dit artikel krijgt u een korte opfriscursus essentaksterfte en gaan we in op de laatste inzichten in het beheer van essen.

— Annelies Blankena en Anne Reichgelt (Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren)

> Essentaksterfte wordt veroorzaakt door de Oost-Aziatische schimmel vals essenvlieskelkje (*Hymenoscyphus fraxineus* met als aseksuele vorm *Chalara fraxinea*). In Oost-Azië komt de schimmel ook voor op essen (*Fraxinus mandshurica*), maar deze Aziatische essen hebben er geen last van. De schimmel verspreidt zich via sporen door de lucht en kan daarom ook niet tegengehouden worden. De infectie vindt elk jaar opnieuw plaats. Bij aanhoudende en zware aantasting sterft de boom uiteindelijk door verzwakking. Andere ziektes en schimmels zorgen voor de genadeslag. Bij verjonging en net afgezet hakhout kan het snel gaan, maar ook oude bomen ontkomen er soms niet aan. Sinds de allereerste signalering van essentaksterfte in Nederland een kleine tien jaar geleden, lijkt nu het moment aangebroken te zijn dat ook oudere bomen het loodje leggen. Toch zijn sommige essen in staat om de ziekte elk jaar weer af te weren. Ze staan er vitaal bij. Omdat bestrijding van de schimmel die essentaksterfte veroorzaakt niet mogelijk is, heeft de VBNE een praktijkadvies opgesteld gericht op het beheer van essen en hoe om te gaan met de ziekte.

Inventariseer eerst of er bomen bij zijn met enige mate van resistentie. U kunt dit het beste zien in de periode half mei-half juli. Kijk naar donkere verkleuringen op de bast en afgestorven jonge takken in de top en de middenkroon. Let alleen

op taksterfte. Vervroegde bladafval kan een overlevingsstrategie van de boom zijn om te voorkomen dat de schimmel vanuit het blad de twijg ingroeit. Dit betekent niet dat boom ziek is. Als u denkt dat bepaalde bomen enige mate van resistentie hebben, behoud deze dan. Deze bomen zijn de toekomstige zaadbronnen. Nadat u de resistente bomen veilig heeft gesteld, is het afhankelijk van de groeiplaats of groeivorm wat voor beheer u kunt toepassen. We gaan hier achtereenvolgens in op: essenhakhout, houtwallen en landschapselementen, oude knotessen, essenlanen langs wegen, essenbossen met houtproductiedoelstelling en natuurbossen.

Essenhakhout

Essenhakhout is belangrijk voor de natuurwaarden, zoals bijzondere insecten en mossorten en soms ook oude bosplanten. Bij essenhakhout kan de beheerder het bijna niet 'goed' doen. Als je niets doet, vallen de essenstoven uiteindelijk uit elkaar. Wanneer je de stoven blijft afzetten, worden deze vatbaarder voor essentaksterfte en zullen afsterven. In beide gevallen verdwijnt het essenhakhout, verruigt het terrein en gaat een bijzondere habitat verloren. Wat kan de beheerder dan doen? Bij terreinen van 1 hectare of kleiner is een arbeidsintensieve aanpak mogelijk. Deze aanpak bestaat uit het volledig kaalkappen van het terrein en gericht inplanten met andere soorten en tolerante essen. Nazorg is nodig omdat verruiging zeer snel zal optreden. Bij terreinen van 1 hectare of groter is de enige betaalbare optie om te wachten tot de aanwezige soorten in sluiting komen en dan omvormen. Zo wordt grote verruiging voorkomen. Eventueel kan daarvoor ingeplant worden met populier. Na sluiting zijn er vier opties. Optie één is de aanwezige opgaande soorten omzetten in hakhout. Optie twee

*Joris Hellevoort, boswachter
Utrechts Landschap: "Laten we
niet te snel overgaan tot kap van
essen. Kap is alleen nodig als de
veiligheid echt in het geding is."*

foto Peter Kerthofs

foto Lucien Calle / Landschapbeheer Zeeland

Zo herkent u de ziekte

- De ziekte begint als bladaantasting in de top of de middenkroon.
- De aantasting begint bij de bladaanzet en de takaanzet.
- Het is te herkennen aan donkere verkleuringen in de bast (foto). Als u met een mesje de schors eraf haalt, is duidelijk te zien dat de bast afgestorven is.
- Vooral jonge takken worden aangetast.
- Wanneer de ziekte uitbreidt rond de tak, sterft het topdeel van de tak af.
- De beste periode om te inventariseren op enige mate van resistentie: half mei – half juli.

foto Lucien Calle / Landschapbeheer Zeeland

is gericht inboeten met andere soorten, zoals iep, haagbeuk, veldesdoorn, hazelaar of zwarte els, en resistente essen. Optie drie is toewerken naar een middenbos met hier en daar hakhoutstoven. En de laatste optie is de aanwezige soorten door laten ontwikkelen tot een opgaand bos, zonder hakhoutstoven. De oude stamvoeten bieden dan nog steeds mogelijkheden voor bijzondere mosvegetaties. De opties kunnen ook door elkaar gebruikt worden om risico's te spreiden.

Houtwallen en landschapselementen

Wanneer er essen in een houtwal groeien, is het van belang om eerst te bekijken of er resistente exemplaren tussen zitten. Normaliter zou u waarschijnlijk elke 15-25 jaar de houtwal afzetten en enkele grote, oude bomen laten staan. Nu doet u het iets anders. Wanneer er gezonde essen of essen met mogelijke resistentie in staan, dan laat u die ook staan. Beschouw ze als extra overstaanders. Daarmee wordt snelle aantasting en sterfte voorkomen. Sterk aangetaste essen zet u wel gewoon af. Eventueel kunt u dode bomen

Willem de Beaufort, eigenaar Landgoed Kolland: “Durf te leven met onzekerheden en vertrouw op je kennis en inzicht, durf te kiezen, houd de hoofdlijn aan met altijd de lange termijn voor ogen. Kies voor een praktische uitvoerbare benadering bij behoud van flexibiliteit want uiteindelijk zal het natuurlijke proces toch net anders gaan dan je dacht.”

vervangen door soorten die cultuurhistorisch gezien passen. Wanneer er bijzondere voorjaarsflora aanwezig is, boet u in met linde, zoete kers, hazelaar en fladderiep.

Oude knotessen

Voor oude knotessen geldt hetzelfde als voor het essenhakhout: de beheerder kan het niet 'goed' doen. Als er vaak geknot wordt, gaat de boom eerder dood. Wanneer er niet geknot wordt, dan kan de stam uiteindelijk uitscheuren. Daarom is het advies om zo min mogelijk te knotten. Daarnaast is het verstandig om het knotten te spreiden in de tijd, dus 1/3 of 1/4 van de bomen per jaar. Ook kunt u alleen de zijwaarts groeiende takken knotten. Zo ontstaat een boomvorm en voorkomt u scheuren van de stam. De verwachting is dat deze vorm het langst zal blijven staan. Voor de lange termijn is het verstandig om andere boomsoorten aan te planten.

Essenlanen langs wegen

Vanwege de iepziekte staan er nu in laag Nederland heel veel essen langs wegen. De infectiedruk in lanen is lager dan in een bos, omdat de wind de bladeren wegblaast waarop de vruchtlichamen van de schimmel zich ontwikkelen. Daarom duurt

het langer voordat een volledige laan aangetast is. Het advies is om niet meer te snoeien dan nodig is. Snoeien maakt de bomen extra kwetsbaar voor aantasting. Alleen uit het oogpunt van verkeersveiligheid zouden zwaardere dode takken verwijderd kunnen worden. Ga pas kappen wanneer duidelijk is dat de bomen niet in staat zijn om de ziekte te boven te komen. Veel taksterfte in lanen is niet te wijten aan de schimmel, maar komt door andere ziekten en plagen of slechte groeiomstandigheden. Wanneer u essen gaat aanplanten, kies dan voor cultivars die minder gevoelig lijken te zijn voor de essentaksterfte, zoals Altena, Atlas en Geessink. Veel laanbeplantingen bestaan al uit deze sterkere cultivars.

Essenbossen met houtproductiedoelstelling

Bomen die aangetast zijn door essentaksterfte worden gevoeliger voor aantasting door honingzwam. Dit heeft gevolgen voor de kwaliteit van het hout. Wanneer u als doel heeft om kwaliteitshout te produceren, kan dit een reden zijn om sneller te gaan omvormen. Maar dit geldt alleen voor terreinen waar honingzwam een probleem is. Verder is het van belang om te blijven dunnen, maar elke mogelijk resistente es te laten staan. Ook elke andere boomsoort kunt u laten staan. Als er verjongingsruimte ontstaat kunt u eerst kijken of er boomvormers in de natuurlijke verjonging staan. Wanneer dit niet het geval is, ga dan klepelen en inplanten met bijvoorbeeld eik, esdoorn of populier als hoofdboomsoort. Om problemen in de toekomst te voorkomen: plant geen monocultuur aan van klonaal vermeerderde soorten. U kunt bijvoorbeeld gewone esdoorn en zoete kers samen aanplanten.

Lodewijk van Kemenade, projectleider Landschapsbeheer Flevoland: “De gevolgen van de essentaksterfte worden steeds beter zichtbaar. Daar waar de veiligheid in het geding is, komt vellen in beeld. Het is belangrijk om alleen die essen te vellen die veiligheidsrisico’s opleveren bij wegen en paden. Het is van belang om licht aangetaste bomen te sparen. Bomen op gunstige locaties zonder veiligheidsrisico’s of met dode takken met een kleine diameter kunnen blijven staan. Er is nog weinig bekend over het herstelvermogen van aangetaste essen. We willen de es niet missen op de kleibodem van Flevoland.”

foto NWWA

Natuurbossen

Wanneer in een rivier- en beekbegeleidend bos (SNL N14.01) hier en daar een es doodgaat, dan kan deze gewoon blijven staan. Als er teveel essen sterven, dan kan er verjongd worden met fladderiep, zoete kers, hazelaar en op de hogere delen met winterlinde. Haagbeuken- en essenbos (SNL N14.03) is waardevol voor de voorjaarsflora. Wanneer daar een es wegvalt, komt er teveel licht op de bosbodem waardoor ruigtekruiden de voorjaarsflora gaan overwoekeren. Daarom is het in deze bossen van belang om in te boeten met soorten als fladderiep, esdoorn, Spaanse aak en hazelaar.

Regelgeving en subsidie

Essentaksterfte kan problemen geven met de instandhoudingsdoelen en beheervorschriften van vooral de volgende SNL-typen: LO1 Groen blauwe landschapselementen, N14.01 Rivier- en beekbegeleidend bos, N14.03 Haagbeuken- en essenbos, N16.02 Vochtig bos met productie en N17.01 Vochtig hakhout en middenbos. Wanneer u een opstand niet meer als hakhout beheert, vraag dan ook geen subsidie meer aan voor hakhout. Vraag bij de provincie om een inrichtingssubsidie. Voor het voldoen aan de regels omtrent houtopstanden, kunt u het beste contact opnemen met de provincie waarin uw terrein valt. Want elke provincie heeft andere regels opgenomen in de verordening. In tegenstelling tot de oude Boswet, stellen veel provincies wel eisen aan de soorten die herplant worden. In het beheerplan van Natura 2000 gebieden met essen(hakhout) moeten beheermaatregelen aangepast worden. Ook hierover moet u in gesprek met de provincie.<

Anniesblankena@yahoo.com

Het praktijkadvies essentaksterfte kunt u vinden op www.vbne.nl

foto Lucien Calle / Landschapsbeheer Zeeland

foto NWWA

foto Lars Soerink